

مقدمه

قدرت اندیشه، از ویژگی‌های بارز انسان و محور اساسی حیات او است. خلاقیت نیز از پیچیده‌ترین، عالی‌ترین، زیباترین و شگفت‌انگیزترین جلوه‌های اندیشه انسان است. غنا، پویایی و بقای هر فرهنگ و تمدنی به خلاقیت مردمان آن بستگی دارد. با لحظه‌ای اندیشیدن در مورد زندگی بشر از هزاران سال قبل تاکنون به راز خلاقیت، این موهبت منحصر به فرد پی می‌بریم. خلاقیت نیروی پویا و مولدی است که زندگی بشر را به سرعت به سوی توسعه و تکامل به حرکت درمی‌آورد و سرمنشأ ابداعات و اختراعات اوست. مشاهده نوآوری‌ها و اختراعات ارزشمند و حیات‌بخش نوابع و دانشمندان در قرن حاضر سبب شد، جوامع به تدریج به عظمت و ارزش تفکر خلاق انسان و نقش آن در پیشرفت علوم و فناوری و توسعه فرهنگ پی ببرند. به این ترتیب، تلاش برای کشف ماهیت خلاقیت و راز پرورش آن آغاز شد.

کلیدواژه‌ها: خلاقیت، بازی، فعالیت بدنی

تأثیر بازی بر رشد خلاقیت

علی سلاجقه

کارشناس ارشد تربیت بدنی و علوم ورزشی

دبیرگرایش رفتار حرکتی تربیت بدنی ناحیه ۲ شهر کرمان

آموزشی

تعاریف خلاقیت

خلاقیت همواره مفهومی اسرار آمیز، وسیع و بسیار پیچیده بوده است. خلاقیت را شاید بتوان برترین سطح یادگیری بشر، بالاترین توانمندی تفکر و محصول نهایی ذهن و اندیشه انسان دانست. اما صرف نظر از این باور قدیمی که خلاقیت را ناشی از نیرویی اسطوره‌ای و ماورایی می‌پنداشت، در قلمرو علم روان‌شناسی و رفتارشناسی جدید نیز به دلیل ابهام و پیچیدگی ماهیت خلاقیت، میان روان‌شناسان و پژوهشگران ذهن و روان در تعریف و تبیین آن اختلاف‌نظرهای زیادی وجود دارد. بر این اساس تاکنون تعریف جامع و کاملی که بتواند همه ابعاد و جنبه‌های آن را دربرگیرد، ارائه نشده است. به نظر برخی روان‌شناسان، خلاقیت ترکیبی است از قدرت ابتکار، انعطاف‌پذیری و حساسیت در برابر نظرات که یادگیرنده را قادر می‌سازد، خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد و حاصل آن رضایت شخص و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود.

خلاقیت مستلزم بهره‌گیری از «نوع خاصی از جریان فکری» است؛ آنچه که گیلفورد آن را «تفکر واگرا» نامید. تفکر واگرا، تفکری متفاوت از جریان‌های فکری موجود است. تایلور (۱۹۸۸) خلاقیت را شکل دادن تجربه‌ها در سازمان‌بندی‌های تازه می‌داند. تورنس (۱۹۸۸)، کسی که از او به‌عنوان «پدر خلاقیت» یاد می‌کنند، خلاقیت را عمیق‌تر کردن، دوباره نگاه کردن، وارد آب‌های گود شدن، دست دادن به آینده و

خارج شدن از درهای بسته می‌داند. وی همچنین خلاقیت را به‌عنوان نوعی مسئله‌گشایی مدنظر قرار داده است. به نظر وی، تفکر خلاق مختصراً عبارت است از فرایند حس کردن مسائل یا کاستی‌های موجود در اطلاعات، فرضیه‌سازی درباره حل مسائل و رفع کاستی‌ها، ارزیابی و آزمودن فرضیه‌ها، بازنگری و بازآزمایی آن‌ها و سرانجام انتقال نتایج به دیگران. لفرانکوویس خلاقیت را به‌عنوان کنجکاوی، اشتیاق به کشف و آزمایش کردن، ارائه پاسخ‌های جدید به مسئله، حساسیت به مسئله و توجه به رفتار خلاق خود تعریف می‌کند.

در واقع خلاقیت شکست کلیشه‌ها، توانایی تغییر در چارچوب طرح و راه جدیدی برای رسیدن به ایده‌هاست.

عناصر خلاقیت

● سیالیت: استعداد تولید افکار فراوان (مقدار ایده‌هایی که ذهن می‌تواند از نظر کمی تولید کند).

- ابتکار یا نوآوری: استعداد تولید افکار بدیع، غیرعادی و تازه (ارائه پاسخ‌های غیرمعمول و هوشمندانه به یک مسئله).
- انعطاف‌پذیری: استعداد تولید فکر و یا روش‌های گوناگون؛ یعنی در پاسخ‌هایی که به یک سؤال داده می‌شود، تغییر ایجاد کنیم.
- بسط فکری: استعداد توجه به جزئیات و ارائه مفاهیم متنوع در پاسخ به یک سؤال. هرچه جزئیات بیشتر باشد، بهتر است.
- هم‌خوانی اندیشه: از شنیدن یک چیز به یاد چیز دیگری که با آن مشابهت یا تضاد دارد، بیفتد.

پرورش خلاقیت

امروزه دیگر تنها ادامه راه گذشته براساس تجربه‌های پیشین کافی نیست بلکه ارائه ایده‌های جدید ضروری است. خلاقیت می‌تواند باعث ایجاد محصولات و خدمات جدید، کارایی در فرایند انجام کارها، هماهنگی با تغییرات در محیط کار، یافتن بهترین راه‌حل برای مشکلات بگرنج موجود و همچنین جلوگیری از بروز مشکلات در آینده شود. در واقع بقاء، پویایی و پیشرفت هر جامعه به تربیت نیروهای خلاق بستگی دارد. هر جامعه‌ای که بخواهد از جاده پیشرفت باز نایستد باید شناسایی و پرورش افراد دارای خلاقیت را از ضرورت‌های نظام پژوهشی و آموزشی خود قرار دهد.

عوامل توسعه خلاقیت به دو گروه، یکی عوامل فردی (علاقه‌مند بودن به کار، توانایی مقابله با ناکامی و ابهام، صبر و شکیبایی، دانش عمیق، خود پنداره مثبت، توانایی استفاده از تفکر همگرا و تفکر واگرا) و دیگری عوامل محیطی (حمایت از اندیشه‌های خلاق، ایجاد واحد مخصوص خلاقیت، دسترسی آزادانه به عقاید، نظرات و اطلاعات) تقسیم می‌شوند. هرچند انسان با توانایی‌های بسیاری، از جمله خلاقیت، زاده می‌شود، اما شکوفایی این توانایی‌ها نیازمند پرورش است. پژوهشگران دریافته‌اند که خلاقیت انسان تا سن ۴/۵ سالگی روند رو به رشد دارد و در سنین ۵ تا ۱۰ سالگی دچار افت می‌شود. این افت با تأثیر از جو آموزشی نامناسب نیز ادامه می‌یابد. امروزه در کشورهای توسعه‌یافته شکوفایی و پرورش خلاقیت دانش‌آموزان از مهم‌ترین هدف‌های آموزش و پرورش به‌شمار می‌رود. بیشتر پژوهشگران بر این باورند که شیوه‌های مألوف در آموزش و پرورش نه تنها به رشد خلاقیت کمکی نمی‌کنند، بلکه دانش‌آموزان را از حرکت در این راستا باز می‌دارند. بنابراین اگر آموزگاران در حد امکان فضایی مناسب

خلاقیت انسان تا سن ۴/۵ سالگی روند رو به رشد دارد و در سنین ۵ تا ۱۰ سالگی دچار افت می‌شود

و مطمئن در کلاس فراهم آورند و از روش‌های آموزشی فعال و اکتشافی در کلاس بهره گیرند، دانش‌آموزان در راستای بهره‌گیری از نیروی خلاق خویش یاری کرده‌اند. برای اینکه افراد بتوانند خلاق باشند باید روش‌های درست اندیشیدن را به آن‌ها آموخت. در این صورت همه افراد این توانایی را به دست می‌آورند که از خود خلاقیت نشان دهند. خلاقیت موهبتی نیست که افراد خاصی از آن برخوردار باشند؛ همچنین خصوصیتی ذاتی و ارثی هم نیست، چون می‌توان با کاربرد شیوه‌های مناسب، تفکر خلاق را در انسان‌ها پرورش داد.

فعالیت بدنی، بازی و خلاقیت

برای پرورش خلاقیت باید به تمام ابعاد وجودی انسان، اعم از بعد عاطفی، اجتماعی، شناختی، آموزشی و... توجه شود. یکی از روش‌های افزایش خلاقیت فعالیت بدنی و بازی است. در تربیت بدنی، از میان حرکات و تظاهرات بدنی، با استفاده از قوای ذهنی، فکر جدید خلق می‌شود. فرصت‌های بسیاری برای خلاق بودن در تربیت بدنی وجود دارد. کودکان خلاق ساختمان بدنی بهتری دارند و قد و وزن آن‌ها از حد متوسط بالاتر است. همچنین هماهنگی حرکتی بالاتر از حد متوسط دارند. خلاقیت حرکتی و مهارت‌های ورزشی با هم ارتباط دارند. فعالیت‌های حرکتی و حتی وانمود کردن به بازی، خلاقیت را آسان می‌کند. زیرا فعالیت‌های بدنی نه تنها به کودکان فرصت کشف ملاک‌های جدید را می‌دهد، بلکه تخیل او را نیز تحریک می‌کند. این دو عامل باعث افزایش خلاقیت می‌شوند.

بازی‌ها هر چه آزادانه‌تر و چالش‌برانگیزتر باشند، بیشتر باعث رشد خلاقیت می‌شوند

که از نظر محیط حرکتی و فعالیت بدنی غنی است، از نظر ادراک حرکتی در پاسخ‌ها و تصمیم‌گیری‌ها عملکرد سریع و خلاق خواهد داشت.

فعالیت‌های بدنی و به‌ویژه بازی‌های دبستانی باعث ایجاد و رشد خلاقیت حرکتی می‌شود. همچنین مشخص شده است که عامل حرکت به‌طور معنی‌داری بر روان، انعطاف‌پذیری و قوه ابتکار اثر می‌گذارد. از آنجا که جو آموزشی‌گامی، روش‌های آموزش و فعالیت حرکتی بر رشد خلاقیت افراد تأثیر دارند و هدف اصلی هر آموزش و پرورش پویایی، تربیت افراد خلاق و نوآور است، ضروری به‌نظر می‌رسد که ما در مدارس ابتدایی روش‌هایی را به‌کار بگیریم که از افت خلاقیت جلوگیری کنند و به پرورش، توسعه و تقویت خلاقیت دانش‌آموزان بپردازیم. یکی از روش‌های بسیار مفید و سودمند در این زمینه، فعالیت بدنی به‌ویژه بازی‌های دبستانی است. بازی‌ها هر چه آزادانه‌تر و چالش‌برانگیزتر باشند، بیشتر باعث رشد خلاقیت می‌شوند. بازی فعالیت خودبیانگری است که قدرت تخیل کودکان را به‌کار می‌گیرد. هنگام بازی، کودکان برای ارزیابی و شکل‌گیری افکار جدیدشان و تجربه عقاید پیشین خود دارای استقلال هستند.

خلاقیت در بازی زمانی پدیدار می‌شود که کودک خود را در بازی سهیم بداند. بازی‌های خلاقانه به کودک در بیان تمایلات، احساسات، علائق، ارزش‌ها و اعتقادات کمک می‌کند و تکیه‌گاهی برای قضاوت آنان محسوب می‌شود. این بازی‌ها به خلاقیت کودکان کمک می‌کنند و سبب می‌شود کودک در خلال بازی به ابتکار و اکتشاف بپردازد، مسائل را حل و فصل کند و اعتمادبه‌نفس و جرئت پیدا کند.

رونالد هل، یکی از نظریه‌پردازان، در خصوص نقش محیط و فعالیت بدنی در رشد خلاقیت کودکان معتقد است که اگر فردی در محیطی غنی از نظر حرکتی قرار بگیرد و اجازه حرکت و همکاری تیمی با سایر افراد داشته باشد، نورون‌های رابطه‌وی در سیستم عصبی شکل می‌گیرد. هر قدر سلول‌های عصبی رشد بیشتری داشته باشند، در تقویت خلاقیت فرد نیز تأثیرگذاری بیشتری دارند. در حقیقت محیط غنی از لحاظ حرکتی و ادراکی می‌تواند تأثیر بسزایی بر ساختار سیستم عصبی داشته باشد. بنابراین برای داشتن تجربیات حرکتی خوب باید از تجربیات ادراکی قوی برخوردار باشیم تا سازوکارهای تصمیم‌گیری سریع‌تر عمل کنند. با داشتن فعالیت بدنی ادراک حرکتی تقویت می‌شود و تقویت این ادراک سبب سهولت در تصمیم‌گیری و رشد خلاقیت می‌شود. همین حالت در کودکان نیز اتفاق می‌افتد. کودکی

- منابع
۱. حسینی، افضل‌السادات (۱۳۸۱). ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن. انتشارات آستان قدس رضوی. مشهد. چاپ دوم.
 ۲. سیدعامری، میرحسین (۱۳۸۳). «بررسی مقایسه میزان توسعه شاخص‌های خلاقیت دانش‌آموزان پسر و دختر ۸ ساله با مقایس تورنس با تأکید بر فعالیت‌های حرکتی». فصل‌نامه حرکت. شماره ۲۱.
 ۳. شعاری‌زاد، علی‌اکبر (۱۳۷۳). روان‌شناسی رشد. انتشارات اطلاعات. تهران.

